«Dedesubturile» fonetico-fonologice şi morfologice ale unei probleme ortografice – scrierea *i*-ilor la finală de cuvânt *

G. G. NEAMȚU
Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca

Cuvinte-cheie: fonem, alofon, sunet articulat, apendice palatal, morfem, desinență, sufix, articol enclitic, cod oral vs cod scris, sincretism, bisincretism, morfem cumulant.

Cuprins. 0. Chestiuni preliminare generale. **1.** Introducere în scrierea *i*-ilor. **2.** Statutul fonetico-fonologic. **2.1.** Vocala *i*. **2.2.** Semivocala *i*. **2.3.** *I* final scurt postconsonantic. **2.4.** Alofonul vocalic [j]i. **3.** Statutul gramatical. **3.1.** Cod oral vs cod scris. **3.2.** Realitate fonetico-fonologică. **3.3.** Analiză morfematică. **4.** Anexă. Corespondențe (grafic, fonetică-fonologie, morfologie. **4.1.** Scrierea cu o literă *i*. **4.2.** Scrierea cu două litere *i*. **4.3.** Scrierea cu trei litere *i*. **5.** Concluzie.

0. Chestiuni preliminare generale

Comparativ cu situația din (multe) alte limbi, scrierea în română, în varianta ei corectă, *ortografia*, cel puțin teoretic nu ar trebui să ridice probleme deosebite utilizatorilor codului scris, achiziționat în linii mari în ciclul şcolar primar şi consolidat în cel gimnazial.

Motivația constă în utilizarea preponderentă a principiului (fonetico-) *fonologic*, potrivit căruia semnele grafice/literale notează *fonemele*, unități minimale de expresie cu funcție constitutivă şi diferențiativă a semnelor lingvistice în latura lor de expresie. (În limbaj uzual, vocalele şi consoanele.)[1]

* Recitind cartea mai veche şi mereu actuală *Semnele ortografice și de punctuație în limba română* (EŞE, București, 1983) a celui omagiat aici, distinsul profesor și cercetător Sergiu Drincu, i-aș zice să pună virgule câte dorește, dar să amâne mereu punctul, căci acesta este o virgulă obosită, resemnată și încremenită, care nu mai așteaptă și nu mai cere nimic.

[1] Vezi, pentru aceasta şi corespondența „literă-fonem", *DOOM 2*, p. XXIX-XXXV. Vezi, tot aici, p. XXXVI-XCVIII, prezentarea și a celorlalte principii utilizate în scrierea limbii române, inclusiv a celui gramatical (morfologic și sintactic).

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Fonemele pot fi concepute ca ansambluri de mărci diferențiative şi deopotrivă constitutive existente/prezente simultan în anumite combinații în spectrul oricărui fonem, mărci care au la bază trăsături articulatorii. (La fonemele vocalice, trei: localizarea, apertura, labialitatea/rotunjirea; la consoane, patru: sonoritatea, oralitatea (vs nazalitatea), modalitatea, localizarea).[2]

Acest set de mărci (trei la vocale, patru la consoane) formează ceea ce adesea se numeşte *conținutul fonologic intern* al fonemului, cel care îi asigură identitatea şi individualitatea şi de aceea obligatoriu diferit de la un fonem la altul. (Nu există două foneme cu acelaşi conținut fonologic.)

Asemenea oricărui general care se particularizează, şi fonemele, entități abstracte, percepute mental, se încorporează în *sunete* ca entități sonore produse de organele vorbirii şi percepute auditiv. (Ele au existență numai în această ipoteză.)

Cum sunetele articulate şi implicit fonemele pe care le reprezintă nu se utilizează de regulă singure/izolate, ci în combinație unele cu altele în cadrul silabelor/cuvintelor a căror latură de expresie sunt, pe axa succesiunii liniare/sintagmatice au loc procese de *coarticulare*, al căror efect este modificarea parțială a unor trăsături articulatorii, sărăcirea unora sau îmbogățirea altora.

Aşa se face că, în funcție de poziția fonetică (în silabă sau în cuvânt), un sunet (= o vocală sau o consoană) ca reprezentant al unui fonem se poate îndepărta strict fonetic de realizarea/pronunțarea/audiția lui ca sunet izolat şi/sau neinfluențat de un alt sunet, fără ca această modificare să-l transforme în reprezentant al altui fonem.

Prin urmare, un fonem, unul şi acelaşi, este funcțional o *invariantă*, dar se realizează fonetic prin *variante* poziționale/contextuale, numite de regulă *alofone*. (Orice fonem se realizează printr-o *clasă* (mai largă sau mai restrânsă) de alofone.)

În cazul în care efectul modificator al contextului este zero sau aproape zero/nesesizabil ca pronunțare şi receptare, alofonul reprezintă ideal fonemul (= redus la mărcile lui interne/intrinseci) şi se numeşte alofon *primar*/fundamental/neutral, în opoziție cu alofonele *derivate*, caracterizate prin prezența unei mărci/trăsături suplimentare/externe, dobândite prin coarticulare (= palatalizat, labializat, nazalizat etc.).[3]

Ca primă concluzie, literele utilizate în scrierea românească redau fonemele/invariantele, nu alofonele/variantele fonetice ale acestora. De

[2] Vezi Săteanu 1978, p. 29-54.
[3] *Ibidem*.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

exemplu, litera *a* notează fonemul vocalic *a* indiferent de alofonul prin care se realizează: neutral (l*a*să), palatalizat (pi*a*ră), labializat (po*a*lă), palatal-labializat (lăcrimio*a*ră), nazalizat (*A*nca) etc.

(Doar în transcrierile fonetice din lucrările de specialitate marcăm şi tipurile de alofone prin utilizarea unor semne speciale/diacritice aplicate unor litere. În exemplele date: [a], [a'], [a°], [a'°], [ã].)[4]

1. Introducere în scrierea *i*-ilor

Cea mai problematică, se pare, pentru mulți dintre cei care «scriu» este marcarea sunetelor de tip *i* la sfârşit de cuvânt şi în egală măsură pentru cei care analizează fonetico-fonologic *i*-ii din această ipoteză.

Este un fapt arhicunoscut că în română avem cuvinte care se scriu la sfârşit cu o literă *i*, cu două sau chiar cu trei litere *i* (*elevi, copii, fiii*) şi aceleaşi cuvinte scrise cu o literă *i* sau două (*elevi-elevii*), cu două sau cu trei litere *i* (*copii-copiii*).

Chiar dacă scrierea cu atâția *i* este ceva mai puțin obişnuit, chiar curios nu numai pentru străinii care ne învață limba, ci şi pentru români, ea este o normă ortografică, nu o opțiune, trebuie să ne conformăm, vorbitori nativi sau non-nativi de română.

După cum se va vedea, scrierea *i*-ilor (la sfârşit de cuvânt) este în parte *motivată* fonetico-fonologic (= reflectă o realitate sonoră, îi percepem auditiv), în parte *nemotivată*, dar *în totalitate* motivată gramatical (morfologic). Este al doilea principiu ca importanță în ortografia limbii române (= principiul *morfologic*).

«Dificultatea» scrierii corecte a *i*-ilor este dată de statutul fonetico-fonologic aparte al acestui tip de sunet şi de rolul morfologic foarte important pe care îl are în structura gramaticală a limbii române.

2. Statutul fonetico-fonologic

Din punct de vedere fonetico-fonologic, româna are trei tipuri de sunete *i*, notate în scrierea uzuală prin aceeaşi literă (*i*): vocala *i* (*cine, vine,*

[4] Cuvântul în transcriere fonetică este dat între bare drepte orientate ([...]). Simbolurile utilizate în notarea alofonelor sunt cele uzuale. Dintre acestea, prezente aici, reținem:
[ˇ] = africat (*faci* [fači])
['] = palatalizat (*pin* [p'in])
[°] = palatalizat (*pom* [p°om])
['°] = palatal-labializat (*lăcrimioară* [*lăkrimio**a**'°ră*]).

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

(a) citi, tigri); semivocala *i* – în transcriere fonetică: [i̯] sau [ĭ][5] (*stai, iată, piatră*); aşa-numitul *i* final scurt postconsonantic/*i* „şoptit” – în transcriere fonetică: [i̯̣] sau [^{i}][6] (*pomi, vezi, câini*).

> *Notă*. Nu deschidem aici discuţia privind statutul fonologic al semivocalei ([i̯]) şi al lui *i* „şoptit” ([i̯̣]): variante/alofone ale fonemului vocalic /*i*/ vs alofone ale unor foneme de sine stătătoare, altele decât fonemul vocalic /i/. De aceea vom utiliza în continuare doar denumirile: vocala *i*, semivocala *i* şi *i* final scurt postconsonantic.[7]

Oricare dintre aceşti trei i poate apărea la sfârşit de cuvânt şi este notat firesc prin litera (una singură) *i*: *ven**i*** [veni], *sta**i*** [stai̯], *an**i*** [ani̯̣].

Câteva detalieri:

2.1. Vocala *i* ([i])

Această vocală, ca orice vocală şi indiferent de poziţie, inclusiv finală, este sunet cu voce, constituie *vârful de sonoritate* al silabei/poartă *accentul silabic*, reprezintă gradul maxim de deschidere şi se caracterizează prin *obligativitate* şi *unicitate*: în română, o silabă conţine o vocală, obligatoriu una, dar numai una. (Dacă o silabă conţine două sau trei segmente de tip vocalic (la modul generic) numai una este vocală propriu-zisă/plenisonă, numită (şi) vocală *silabică*.)

2.2. Semivocala *i* ([i̯])

Această semivocală, ca orice semivocală, se defineşte parţial pozitiv şi parţial negativ în raport cu vocala corespondentă *i*, pe a cărei orbită se înscrie:

a. Se caracterizează fundamental prin aceleaşi trăsături articulatorii de supraclasă (= sunet cu voce, oral) şi de clasă (= anterioară/palatală, închisă, nelabială/nerotunjită), ceea ce justifică segmentul terminologic *vocală* din „semi*vocală*” (= sunet de tip vocalic, nu consonantic).

b. Se defineşte negativ în raport cu vocala *i* prin:

b_1. Nu poartă accentul silabic şi nu reprezintă vârful de sonoritate al acesteia.

b_2. Este mai închisă, mai puţin sonoră şi mai scurtă ca durată.

---

[5] În DOOM 2 apare în această notaţie [ĭ], dar o preferăm pe prima [i̯].

[6] În DOOM 2 apare [^{i}]. O preferăm pe prima [i̯̣].

[7] Vezi, pentru statutul controversat al acestora, inclusiv alte surse bibliografice: Avram 2009, Avram 2011, Iordan-Robu 1978, LRC 1985, Săteanu 1978, Stan 1996, Şuteu 1986, Vasiliu 1965.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Aceste atribute îi justifică denumirea de „*semi*vocală” sau vocală „*asilabică*”.

b_3. Prezența ei într-o silabă ca element constitutiv *nu* este *obligatorie* – vezi silabe fără semivocale, *i* sau altele (*i-ni-mă, stră-bu-nic*) reduse la o vocală sau combinații de vocală + consoană/consoane.

b_4. Apariția semivocalei *i*, ca de altfel şi a celorlalte semivocale (*e* [e̯], *o* [o̯], *u* [u̯]) este condiționată de existența în cadrul aceleiaşi silabe a unei vocale plenisone în vecinătatea imediată de stânga sau de dreapta, formând segmente fonologice complexe, numite de regulă *diftongi*, cele mai strânse combinații fonetico-fonologice pe axa sintagmatică (*stai, ia-tă, ui-te, iu-te*), iar, mai rar, a unei alte semivocale care la rându-i este urmată de o vocală, în speță *a*, constituind un *triftong* ascendent (*lă-cri-mioa-ră*).

O trăsătură aparte a lui *i* este aceea că la sfârşit de cuvânt, în cadrul aceleiaşi silabe, se poate combina cu el însuşi, generând un diftong descendent şi omogen ca timbru, [ii̯] (= vocala *i* + semivocala *i*), notat ca atare în scris (prin două litere *i*): *co-pii* [ko-pii̯], *fii, muş-te-rii, vii, ro-şii, re-ții*.

Este un caz unic în sistemul fonetico-fonologic românesc: nu există alți diftongi (nici ascendenți, nici descendenți) constituiți din două segmente vocalice cu acelaşi timbru: **ee̯/*e̯e, *oo̯/*o̯o*. Statutul acestora, când apar alăturate, este de vocale în hiat, situate firesc în silabe diferite.

> *Notă.* Un diftong [ii̯] în interiorul cuvântului nu există. În secvențe de tipul *fiindcă, ființă, ştiință* etc., cele două litere *i* marchează două vocale *i* în hiat: *fi-ind-că, fi-in-ță, şti-in-ță*.

Judecând după realitatea fonetico-fonologică obiectivă, nici la scrierea diftongului descendent [ii̯] la sfârşit de cuvânt, respectiv cu două litere *i*, n-ar trebui să avem probleme, odată ce, deşi sunt sunete relativ omogene ca producere, cei doi *i* se asociază ca unități distincte cu percepții auditive uşor diferite.

Pe de altă parte, în acest perimetru al senzațiilor auditive, îşi face loc factorul *subiectiv*, al *impresiei* auditive, care, de la individ la individ, în funcție de sensibilitatea, finețea/rafinamentul şi chiar educația auzului, este/poate fi diferită. Aşa se face că unii vorbitori/ascultători aud/cred că aud doi *i*, iar alții doar un *i*, eventual ceva mai «lung».

Ghidându-se numai după acest aspect, şi notarea grafică/literală va fi una sau alta, uneori chiar oscilantă la aceeaşi persoană. De aceea, motivația scrierii aici recurge/ar trebui să recurgă la principiul gramatical (vezi infra, **3.** Statutul gramatical), care ne disciplinează/corectează aceste „impresii”.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

2.3. *I* final scurt postconsonantic

Un al treilea *i* în română, notat prin aceeaşi literă, *i* (în transcriere fonetică [ị]), este cel numit *i* „şoptit” sau *i* „final scurt postconsonantic”: *elevi, lupi, frumoşi, îmi, crezi* etc. Statutul său special ca segment vocalic generic raportat la variantele/alofonele vocalei *i* constă în aceea că nu este nici vocală propriu-zisă/silabică/plenisonă şi nici semivocală. De aceea poate fi considerat un sunet specific limbii române.

> *Notă.* La niciuna dintre celelalte vocale/semivocale nu avem un corespondent al acestui *i*.

2.3.1. Trăsături fonetice

a. Este foarte *scurt* ca durată. (Unii lingvişti îl numesc „ultrascurt”.)

b. Este foarte slab ca sonoritate, abia perceptibil comparativ cu vocala *i* sau semivocala *i* (de aici calificativul „şoptit”).

> *Notă.* Adesea străinii, în faza inițială a învățării limbii române, au dificultăți în însușirea lui: ori nu-l pronunță deloc, ori îl pronunță ca vocală ((doi) *lupi*: [lup] vs [lupi]).

c. Asemenea semivocalei, este exclusiv neaccentuat în cadrul silabei sau în cadrul cuvântului.

În concluzie, este un *i* incomplet format, apropiat de un apendice palatal (vezi, pentru acesta, infra, **2.4.** Alofonul vocalic ^{j}i).

2.3.2. Condiții de apariție

a. În poziție finală de cuvânt, precedat de consoană/consoane*: pomi, lupi, studenți, strâmți, visezi, aceeaşi, ați* (venit) etc. – de aici calificativul „postconsonantic”. Prin această distribuție (= după consoană), *i* final scurt ([ị]) se deosebeşte fundamental de semivocala *i* ([i̯]), a cărei apariție este condiționată de o vocală.

> *Notă*. Există argumente suficiente pentru a vorbi de un asemenea *i* ([ị]) şi după consoanele alveopalatale [č], [ğ] (*faci* [fačị], *dregi* [dreğị] și oclusive palatale/oclusive velare palatalizate [k'], [g'] (*unchi* [unk' ị], *triunghi* [triung'ị]).

b. În interiorul câtorva cuvinte compuse cu segmentele ori- [orị] (*oricare, oricine, oricum* etc.), *câți-* [kâțị] (*câțiva*) etc., perpetuat din poziția finală a acestora ca unități autonome.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

2.3.3. Condiții de excludere

I este final şi postconsonantic, dar nu este „scurt”, ci este un *i* „normal” (= vocala *i*) în următoarele situații:

a. Precedat de grupul consonantic „muta cum liquida” (= consoană/ consoane + *l* sau *r*), *i* neputând fi altfel pronunțat şi auzit decât ca vocală (plenisonă): *arbitri, maeştri, miniştri, acri, supli, iluştri, integri, umbli, intri, afli, sufli* etc.

b. În cuvinte monosilabice fără alt segment de tip vocalic: *mi* (se spune), *ți* (se dă), (a) *şti*, (a) *fi*, *şi* (conjuncție, adverb) etc. (Motivație: nu există silabă fără vocală.)

c. Silaba finală terminată în *i* (dintr-un cuvânt polisilabic) este accentuată: (a) *ve-ni*, (a) *so-si*, *a-ci*, *de-şi* (conjuncție) etc.

În toate situațiile aici date se încalcă una dintre trăsăturile fonetice ale lui *i* final scurt postconsonantic.

2.4. Alofonul vocalic [^{j}i]

În sfârşit, un *i* mai aparte ca audiție şi scriere este vocala *i* în hiat cu ea însăşi: *co-pi-ii, fi-ii, chiu-lan-gi-ii,* (se) *sfi-i,* (îi) *pri-i*.

Cel de-al doilea *i* nu se realizează ca alofon neutral al vocalei *i*/nu este un i «pur», ci este însoțit/precedat de un sunet slab cu acelaşi timbru (= tot de tip *i*), numit de regulă apendice palatal, notat în transcriere fonetică prin [^{j}i].[8] (Pronunțarea în acest fel este independentă de voința/intenția vorbitorului, ea ținând de automatisme mecanice din fiziologia articulației. În acest fel, pauza intersilabică (= poziția de repaus a organelor articulatorii/stopul glotal) este mult atenuată, ocupată parțial de acest apendice palatal, care face trecerea mai lină/mai puțin abruptă de la o vocală la alta. (E un fel de «punte» sonoră între silabe.)

Acest alofon al vocalei *i* [^{j}i] se numeşte *alofon fără stop glotal cu apendice palatal*, un alofon fortificat şi perceput adesea ca un *i* mai lung sau, subiectiv şi greşit, ca un fel de diftong ascendent, obiectiv inexistent/imposibil ([*i̯i]).

> *Notă*. Am reținut aici doar alofonul vocalic fără stop glotal cu apendice palatal [^{j}i] având în stânga hiatului tot un i ([-i-^{j}i]) deoarece numai acesta poate pune, teoretic vorbind, probleme de scriere.
>
> În fapt, fenomenul anulării parțiale a stopului glotal este unul complex şi cu mult mai extins, caracterizând într-un fel sau altul toate vocalele limbii române aflate pe poziția a doua în hiat, indiferent dacă acestea sunt sau nu în silaba finală a cuvântului.

[8] Vezi Săteanu 1978, p. 64-65.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Anularea stopului glotal se realizează prin apariția, efect al unei sonorizări spontane, a unui adaos fonic/apendice, fie palatal [ʲi], fie labial (de tip *u*) [ʷ]. Ca atare deosebim două tipuri de alofone fără stop glotal: cu apendice palatal şi cu apendice labial.

Raportate la aceste tipuri de apendice, vocalele limbii române se repartizează astfel:

a. Vocale cu apendice exclusiv palatal, indiferent de felul primei vocale (= din stânga hiatului): [ʲi], [ʲe].

Ex. cu [ʲi]: *mârâi* [mâ-râ-ʲi], *sforăi* [sfo-ră-ʲi], *şugui* [şu-gu-ʲi], *îndoi* [în-do-ʲi], *caii* [ka-ʲi], *teii* [te-ʲi], *prii* [pri-ʲi].

Ex. cu [ʲe]: *Noe* [No-ʲe], *familie* [fa-mi-li-ʲe], *creez* [kre-ʲez] etc.

b. Vocale cu apendice exclusiv labial, indiferent de felul vocalei precedente: [ʷu], [ʷo].

Ex. cu [ʷu]: *aud* [a-ʷud], *băut* [bă-ʷut], *Ieud* [ie-ʷud], *fiul* [fi-ʷul], *oul* [o-ʷul] etc.

Ex. cu [ʷo]: *patriot* [pa-tri-ʷot], *eolian* [e-ʷo-li-an] etc.

Atât la a., cât şi la b., apariția apendicelui este rezultatul unei sonorizări spontane.

c. Vocale cu apendice palatal sau cu apendice labial, în funcție de timbrul palatal sau labial al vocalei precedente: [ʲa], [ʲă], [ʲî]/[ʷa], [ʷă], [ʷî].

Ex. cu [ʲ]: *familia* [fa-mi-li-ʲa], *crea* [kre-ʲa], *creăm* [kre-ʲăm], *creând* [kre-ʲând].

Ex. cu [ʷ]: *lua* [lu-ʷa], *luăm* [lu-ʷăm], *luând* [lu-ʷând].

Această condiționare a apariției apendicelui palatal sau labial de timbrul palatal sau labial al vocalei precedente poate fi considerată fenomen de coarticulare de tip parțială vocalică progresivă.

Subnotă. La cuvintele din fondul vechi al limbii române, nu şi la neologisme, apare apendicele palatal [ʲ], numit uneori iot/iod, şi în poziție inițială absolută la vocala *e*: *el* [ʲel], *este* [ʲes-te], *ei* [ʲei], *eram* [ʲe-ram] etc., iar la *i* mai mult popular: *in* [in]/ [ʲin].

Tot popular, şi vocala *o* la inițială absolută poate avea un apendice labial: *os* [os]/ [ʷos], *om* [om]/[ʷom]. (Se pare că în procesul de constituire a limbilor romanice exista tendința de întărire a inițialei vocalice a cuvintelor.[9])

În rezumat, ca entități sonore distincte, importante şi perceptibile auditiv în sfera lui *i*, avem:

- *i* vocală, alofon primar/neutral: *veni, citi, arbitri*;
- *i* vocală, alofon cu apendice palatal, în hiat: (se) *sfii*;
- *i* semivocală (în diftong descendent): *fii, ştii*;
- *i* final scurt postconsonantic: *pomi, unchi, faci*.

[9] Vezi Sala 1998, p. 154.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Toate aceste realizări se notează grafic prin litera *i*.

2.5. Succesiuni de *i*

În mod natural, sunetele de tip *i*, ca toate celelalte de altfel, nu se utilizează însă decât foarte rar izolate, ci ele apar combinate în silabe (cuvinte), combinații inclusiv cu ele înseși (două sau chiar trei sunete *i* în succesiune), dintre care, pentru problemele de scriere, ne interesează apariția lor la finală de cuvânt.

(Dintre realizările lui *i*, doar alofonul vocalic neutral [i] poate apărea pronunțat și ca entitate fonică izolată, iar în context, detașabilă propriu-zis. Celelalte se conturează ca realități sonore doar în combinații, care le afectează mai mult sau mai puțin individualitatea.)

3. Statutul gramatical

În plan sonor/material, apariția la finală de cuvânt a mai multor sunete de tip *i* caracterizează doar cuvintele flexibile și satisface necesitatea obiectivă a acestora de a-și marca la nivelul expresiei categoriile gramaticale (gen, număr, caz, timp, persoană etc.). În procesul comunicării, cuvintele flexibile apar cu categoriile lor gramaticale, toate sau numai unele, categorii care le actualizează și le fixează statutul semantico-gramatical în enunț. (Prin acestea, cuvintele trec din ipostaza statică/lexicală de dicționar în cea dinamică de tip comunicativ.)

> *Notă*. Toate categoriile gramaticale sunt în fapt semne lingvistice, dotate cu o expresie și un conținut/o semnificație.

Ca segment de expresie, sunetele de tip *i* sunt cele mai «încărcate» de semnificații gramaticale:

- articol definit postpus/*enclitic* de plural masculin (NAC) și feminin singular GD;
- desinență de plural la substantivele (adjectivele) masculine și o parte dintre cele feminine;
- desinență de pers. 2 singular la verbe și diferite moduri și timpuri;
- sufix de infinitiv prezent la o parte din verbele de conjugarea a 4-a și la aceleași verbe sufix de perfect simplu.

Or, ca segmente de expresie ale acestor categorii, ele se concentrează toate în partea terminală a cuvintelor flexibile, constituind ceea ce se numește *flectiv*, opozant al *radicalului*[10].

[10] Vezi, pentru „radical vs flectiv”, Guțu Romalo 1968, p. 39-42.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Cum semnificațiile categoriilor gramaticale apar sau pot apărea simultan la un cuvânt în combinații/seturi/solidarități obligatorii, diferite de la o clasă de cuvinte la alta (gen, număr, caz+ determinare definită; mod, timp + număr și persoană), se înțelege că și segmentele de expresie aferente sunt în aceeași situație, adică apar, într-o succesiune liniară strictă, atașate la dreapta radicalului.

De aceea, atunci când expresia ambelor seturi de semnificații apărute împreună se realizează prin *i*, ar trebui să avem, teoretic vorbind, la sfârșit de cuvânt succesiuni binare de *i* (= 2 *i*), fiecare cu rolul său.

Dacă avem în vedere și cuvinte al căror radical se termină (el însuși) în *i*, adăugarea la acestea a celor doi *i* motivați gramatical, obținem succesiuni ternare de *i* (= 3 *i*).

În această logică, expresia sonoră ar reflecta fidel structura morfologică a cuvântului.

3.1. Cod oral vs cod scris

Datorită coarticulării, doar parțial această «adiționare» de *i* (=2 *i*, 3 *i*), gramatical motivată și reclamată, are ca rezultat fonetico-fonologic/sonor o sumă de *i*, percepuți ca unități distincte auditiv.

În acest proces de coarticulare, unii *i* au trăsături modificate prin creșteri pozitive sau negative, iar alți *i* pur și simplu dispar ca entități sonore distincte, rămânându-le doar semnele grafice/literele care trimit la statutul lor fonetic și gramatical *preexistent* combinațiilor. Din acest punct începe decalajul între codul oral (= pronunțare și audiție) și codul scris (= notare prin litere a sunetelor *i*) sau, în alte cuvinte, între câți *i* auzim și câți *i*/câte litere *i* scriem.

Spre deosebire de codul oral, codul scris (în privința *i*-ilor) este strict reglementat, monitorizat și corectat (unde este cazul) de *gramatică*/de aplicarea principiului gramatical în scriere. Rolul fundamental al acestuia este să asigure, pe cât posibil, conservarea, claritatea și «transparența» structurii morfologice a cuvintelor flexibile/individualizarea în expresie a segmentelor purtătoare de semnificații gramaticale din flectiv/a morfemelor componente.

În acest sens, codul scris este mai *conservator* și mai *analitic*/detaliant decât cel oral, marcând, în cazul de față, și sunete *i* care în codul oral, ca urmare a coarticulării, nu există sau sunt mai greu perceptibile auditiv.

Exemple

(1) Cuvântul *bani*, cu desinența de plural realizată ca *i* final scurt postconsonantic ([baniˌ]), prin articulare definită/cu articolul enclitic *-i* realizat ca vocală și notat în scris prin litera *i*, devine *banii*. În cod oral, cele

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

două litere *i* marchează însă nu două entități sonore, ci una singură, vocala *i*/alofonul neutral al vocalei *i* ([bani]). (Practic, [i̯] a fost înlocuit de [i].)

(2) Cuvântul *lei*, cu desinența de plural realizată ca *i* semivocalic ([lei̯], prin articulare definită/cu articolul enclitic -*i* (= vocala *i*) și notat în scris prin litera *i*, devine *leii*. În cod oral, cele două litere *i* marchează însă nu doi *i*, ci un singur *i*, alofonul (fără stop glotal) al vocalei *i* ([le-^{j}i]). (Și aici, practic, [i̯] a fost înlocuit de [^{j}i].)

La ambele cuvinte, notarea diferită a formei nearticulate de cea articulată (o literă *i* vs două litere *i*) are deci și fundamentare fonetică, respectiv deosebirea sonoră relativ clară între [i̯] ([i̯] și [i] ([^{j}i]), la care se adaugă restructurarea silabică a cuvintelor (= apariția unei silabe în plus la formele articulate, consecință a instituirii unui nou centru silabic/a unei noi vocale silabice [i]).

Ca atare, notarea grafică aici, cel puțin teoretic, n-ar trebui să fie o problemă pentru cine a învățat să scrie/să citească și are un auz normal.

Cum însă nu întotdeauna scrierea cu două litere *i* înseamnă implicit în plan sonor un singur *i*, respectiv vocala i (vezi, de exemplu, diftongul descendent [ii̯]), iar sensibilitatea auditivă este mai greu măsurabilă, fiind diferită de la o persoană la alta, certitudinea scrierii corecte (cu 1 *i* vs cu 2 *i*) ne-o dă segmentarea morfematică a flectivului (= identificarea desinenței și a articolului).

(3) La cuvintele (= substantive, adjective) care au în poziția finală a radicalului grupul consonantic *muta cum liquida* (consoană/consoane + *l* sau *r*), deja amintit, forma nearticulată de plural are desinența *i* ([i]), așa ca în *pomii* [pomi], *elevii* [elevi], neputând fi altfel pronunțată: *arbitri* [arbitri], *supli* [supli], *maeștri* [maeștri] etc. Prin articulare definită cu articolul enclitic -i ([i]), notat printr-o nouă literă *i*, nu se produce nicio schimbare fonetică, respectiv pronunțăm și auzim tot o singură vocală i, identică celei de la forma nearticulată: *arbitrii* [arbitri], *suplii* [supli], *maeștrii* [maeștri] etc., iar numărul silabelor rămâne același: *ar-bi-tri/ar-bi-trii*.

Avem aici cazul extrem al decalajului *cod oral* vs *cod scris*, adică scrierea cu două litere *i* nu are nicio motivație fonetică. Scriem așa (= cu două litere *i*) numai pentru a diferenția gramatical forma articulată de cea nearticulată.

Simțul auzului nemaiavând aici niciun rol (= nu avem ce diferenția în plan sonor), se înțelege de ce scrierea cuvintelor din această categorie, în lipsa unor cunoștințe elementare și fundamentale de gramatică/morfologie,

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

este cel mai frecvent supusă greșelii (= scriere la întâmplare), chiar și pentru unele persoane cu instrucție culturală.

> *Notă*. Există desigur și procedee paragramaticale utilizate/utilizabile în practica didactică de însușire a scrierii acestor cuvinte, procedee care, bazându-se pe simțul vorbitorului nativ de română în utilizarea articolului (= „așa se zice, așa nu se zice"), fac apel la analogia cu formele nearticulate vs articulate ale femininelor la plural, ale căror desinențe și articole nu sunt de tip *i* (comp. *arbitri* vs *arbitrii* cu *fete* vs *fetele*)[11].

(4) Un statut cu totul aparte au o serie de cuvinte (substantive și adjective) al căror radical se termină în *i* (= vocala *i*), iar forma de plural (cu desinența *-i*) are firesc doi *i* (vocala *i* și semivocala *i*), notați în consecință (= cu două litere *i*): *fiu – fii, chiulangiu – chiulangii, hazliu – hazlii, viu – vii, auriu – aurii* etc. (Cele două segmente vocalice sunt în aceeași silabă și formează un diftong descendent: [-iu̯]).

> *Notă*. Tot aici se înscrie și forma *copii* (atât de solicitată în testele ortografice), la care *i* din interiorul radicalului (cop*i*l) ajunge în poziție finală de radical prin palatalizarea și apoi dispariția lui *-l-* intervocalic (*copil + i > *copil'i > copii*).
>
> Cât privește adjectivul *roșii* (sg. *roșu*), acesta presupune o formă cu radicalul în *i*, în simetrie cu femininul (*roșiu – roșie*). Prin urmare, și aici forma cu doi *i* este justificată.

Aceste cuvinte nu apar nici pronunțate și nici scrise decât cu doi *i* (*copii*, nu și **copi*; *fii* (subst.), nu și *fi*; *cenușii* (adj), nu și **cenuși* etc.). (Segmentele *copi*, *fi*, *cenuși* etc. sunt radicali de cuvinte, nu cuvinte întregi. Or, în procesul de comunicare utilizăm cuvinte, nu radicali.).

> *Notă*. Ele se deosebesc fundamental de situația în care un cuvânt flexibil coincide fizic cu radicalul (vezi *tren*, *lac*, *pom* etc.), caz în care flectivul are realizare negativă (= așa-numitul morfem zero: *tren-Ø*, *lac-Ø*, *pom-Ø* etc.).

Cuvintele din categoria în discuție, toate de genul masculin, prin articulare cu același articol enclitic *-i* (= vocala *i*), notat prin litera *i*, ajung întru totul motivat din punct de vedere gramatical să fie scrise cu trei litere *i*: *copii + i > copiii*, *fii + i > fiii*, *aurii + i > auriii*. (În grupul nominal sunt

[11] Vezi, pentru unele aspecte «didactice» de însușire aici a scrierii, Neamțu 2014, p. 183-192.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

singura categorie de cuvinte scrise cu două vs trei litere *i*, niciodată cu una singură.)

3.2. Realitate fonetico-fonologică

În codul oral, lucrurile stau puțin altfel. Combinarea prin coarticulare a *i*-ilor are ca efecte:

a. Cuvintele articulate dobândesc o silabă în plus: *fii*, dar *fi-ii*, *co-pii*, dar *co-pi-ii*, *ce-nu-șii*, dar *ce-nu-și-ii*.

b. Diftongul [iį] se dezmembrează, semivocala *i* [į] trecând ca apendice palatal [^{j}] în structura vocalei următoare prin care se realizează articolul și anulând stopul glotal: *fiii* [fi-^{j}i], copiii [ko-pi-^{j}i], cenușiii [če-nu-și-^{j}i].

Prin urmare, ultimele două litere *i* marchează un singur *i*, alofonul fără stop glotal cu apendice palatal al fonemului vocalic i ([^{j}i]).

Măcar că este diferit de alofonul neutral *i* ([i]) și simțit ca atare la audiție, nu poate fi interpretat ca doi *i*, căci asta ar însemna fie să constituie un diftong ascendent ([įi]), lucru imposibil, fie să vorbim de doi *i* în hiat (= alăturați, dar în silabe diferite), ceea ce exclude. (Un cuvânt precum *copiii* nu poate fi perceput ca tetrasilabic ([*ko-pi-i-i].

> *Nota 1*. În fapt, aceeași scriere cu două litere i a acestui alofon, cu aceeași motivație și cu aceeași restructurare silabică, o avem și la cuvintele terminate (ca nearticulate) în semivocala *i*, dar fără radical terminat în *i*: *lei* [leį] vs *leii* [le-^{j}i] (comp. cu *fii* [fiį] vs *fiii* [fi-^{j}i]). Practic, în ambele cazuri, semivocala *i* ([į]) a fost înlocuită de *i* cu apendice palatal ([^{j}i]). Deosebirea „două litere *i* vs trei litere *i*" este dată de absența vs prezența unui *i* la sfârșitul radicalului.
>
> *Nota 2*. La cuvintele aparținătoare grupului nominal (substantive, adjective etc.) articulabile nu avem niciodată în finală de cuvânt trei sunete *i*, ci doar trei litere *i*, ultimele două redând un singur alofon al vocalei *i*.
>
> Scrierea acestuia cu două litere *i* dă socoteală de structura morfematică a cuvântului (desinență + articol definit enclitic).

Din toate cele de mai sus reiese clar că articolul enclitic *i* are întotdeauna realizare vocalică propriu-zisă.

3.4. Analiză morfematică

Acest decalaj ca număr de unități (sunete vs litere) între codul oral și cel scris, în afară de capcanele întinse ortografiei și interpretărilor fonetico-fonologice, ridică și probleme de segmentare și analiză morfematică, prin

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

care stabilim câte și care sunt componentele flectivului, precum și semnificațiile gramaticale vehiculate.

De regulă, recunoaștem sau nu, analiza morfematică are în vedere codul scris, în care morfemele[12] componente ale flectivului (articole, desinențe nominale și verbale, sufixe) sunt relativ bine individualizate și separabile/detașabile ca expresie și specializate pe tipuri de informații gramaticale.

3.4.1. Bisincretism în cod oral

Chiar și în acest cod (= cod scris), nu fiecare semnificație gramaticală se realizează prin câte un segment propriu de expresie (= atomistic), ci se asociază câte două (trei), funcționând ca solidare și realizate printr-o singură unitate de expresie/un singur morfem, prin definiție nesegmentabil în sub-unități care să-și păstreze calitatea de semne lingvistice (= să semnifice fiecare ceva).

Astfel, la cuvintele aparținătoare grupului nominal (declinabile), semnificațiile de număr + (gen) + caz se exprimă împreună prin morfemul de tip desinență: *cart – e, cărț – i, codr – u, elev –Ø, frumoas – ă, mult – e* etc.

Este ceea ce se cheamă *sincretism*[13], opozantul sintagmatic al omonimiei gramaticale din planul paradigmatic.

Prin articulare enclitică, apare un al doilea morfem individualizat în expresie și conținut (= determinare definită) – articolul. (Contează mai puțin aici că articolul însuși are și rol cazual, fiind cofuncțional desinenței.[14])

Spunem de aceea că flectivul unui cuvânt articulat enclitic este *bimorfematic*.

Singura excepție, dar de „proporții", o constituie flectivul substantivelor (adjectivelor) feminine la singular, NA, a căror formă articulată substituie desinența *-ă*, atât în codul scris, cât și în cel oral, preluându-i și rolul: *casă + a > casa, grădină + a > grădina, basma* (vezi și *basmauă*) *+ a > basmaua, zi (vezi și ziuă) + -a > ziua* etc.

Față de sincretismul *primar*, care are în vedere doar (genul +) numărul + cazul, aici avem un *bisincretism*/un sincretism secundar sau derivat,

[12] Dintre accepțiunile termenului „morfem", o reținem aici pe cea restrânsă, potrivit căreia morfemul este unitate minimală de expresie dotată cu semnificație gramaticală.

[13] Vezi DȘL 2005, s.v. *sincretism*.

[14] Indiferent dacă interpretăm articolul definit exclusiv morfem cazual sau și una, și alta, semnificația lui este exclusiv instrumentală/gramaticală, motiv pentru care este mai mult discutabilă calitatea lui de funcție sintactică (= „determinant") în grupul nominal. (Vezi, pentru această interpretare, *GBLR* 2010, p. 364 și urm.)

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

respectiv realizarea împreună printr-o singură unitate de expresie (= *-a*) a două seturi de informații.

Acest *-a*, articol prin identitate formală cu articolul *-a* din restul situațiilor (= fonem vocalic nesegmentabil sintagmatic), la care se reduce flectivul, este un (morfem) *cumulant*. Prin urmare, *mas – a*, *cas – a* (comp. cu *carte – e – a*, *frat – e – le* etc.).

> *Nota 1*. Stabilirea *numărului* de morfeme are în vedere *expresia*, nu semnificația. (În exemplele date, deși avem două seturi de informații (în total trei informații solidare), nu vorbim de două sau trei morfeme. Este aici o asimetrie între cele două planuri ale semnului lingvistic (expresie vs conținut).
>
> *Nota 2*. Invocarea unei (eventuale) desinențe negative (= zero/Ø) ar fi lipsită de temei: nu există nici măcar un (singur) substantiv (adjectiv) articulat care să aibă această structură morfematică (radical + *ă* + *a*), contravenind astfel definiției și conceptului structuralist de *morfem zero*[15].

3.4.2. Bisincretism numai în cod oral

Un al doilea tip de morfem cumulant, de data aceasta doar în codul *oral*, este generat de consecințele fonetice ale fuziunii articolului enclitic *-i* cu desinența *-i-* , indiferent de tipul de *i* prin care se realizează originar, în stadiul preexistent articulării ([i], [i̯], [i̯]).

În toate situațiile, deja discutate, rezultatul este un singur *i*/o singură vocală *i*, fie ca alofon neutral ([i]), fie cu apendice palatal ([ʲi]).

În cod scris, cele două tipuri de semnificații (1. (gen +) număr + caz și 2. determinare) sunt reprezentate separat (= prin două litere i), constituind deci două morfeme (= desinență + articol).

În cod oral, aceleași tipuri de semnificații apar manifestate împreună într-o singură unitate de expresie sonoră, vocala *i*, obiectiv nedivizibilă sintagmatic. Bisincretismul are ca rezultat în plan gramatical un morfem cumulant, (Deosebirea de structura morfematică este evidentă.)

Model de analiză: *elevii*

a. în cod scris: *elev* + *i* + *i* (radical + desinență + articol) = structură bimorfematică;

b. în cod oral: ([elev] + [i] (< [elevi̯] + [i]) (radical + morfem cumulant, rezultat al fuziunii desinenței originare cu articolul) = structură monomorfematică.

[15] Pentru problematica morfemului *zero*, vezi SMLRC 1967, p. 52-54.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

După același model:
arbitrii:
a. în cod scris: *arbitr + i + i*
b. în cod oral: [arbitr] + [i] (< [arbitri] + [i]).
leii:
a. în cod scris: *le + i + i*
b. în cod oral: [le] + [^{j}i] (< [le̯] + [i]).
fiii:
a. în cod scris: *fi + i + i*
b. în cod oral: [fi] + [^{j}i] (< [fi̯] + [i]).

Fenomenul bisincretismului (în cod oral) nu afectează doar masculinele articulate (la plural, NAc), ci și femininele ale căror desinențe de plural sunt de tip *i*: *grădini* [grădinʲ], *idei* [ide̯ʲ].

Acestea, fapt îndeobște cunoscut, au forma de plural nearticulat identică celei de GD singular: (niște) *grădini*/(unei) *grădini*, (câteva) *idei*/(unei) *idei*.

Prin encliza articolului definit *-i*, care fuzionează cu desinența *-i*, ele ajung să fie scrise cu două litere *i* care notează un alofon al vocalei *i* (= una singură), fie cel neutral ([i]), fie cel cu apendice palatal ([^{j}i].

În planul conținutului, avem deopotrivă în codul scris și cel oral două seturi de informații gramaticale, dar diferit redate ca expresie (grafică vs sonoră).

Exemple:
(paginile) *cărții*:
a. cod scris: *cărț + i + i*
b. cod oral: [kărț] + [i] (< [kărțʲ] + [i]).

(în sprijinul) *ideii*
a. cod scris: *ide + i + i*
b. cod oral: [ide] + [^{j}i] (< [ide̯ʲ] + [i]).

Notă. Se abat de la această regulă femininele cu pluralul nearticulat în diftongul [i̯] și singularul în [i-^{j}e] (hiat): *familie – familii, instituție – instituții, prostie – prostii* etc.

Prin articulare enclitică, adăugând articolul feminin *-i* formei de plural, ar trebui să obținem un GD singular scris cu trei litere *i*, la fel ca în cazul masculinelor *copiii, fiii, chefliii* etc., ultimele două marcând alofonul fără stop glotal cu apendice palatal [^{j}i]: [kopi-^{j}i], [fi-^{j}i], [kefli- ^{j}i].

Asemenea forme, existente în exprimarea neîngrijită, sunt respinse de normele limbii literare, preferând și instituind formele de NAc singular

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

cu articol de GD (singular): *familiei*, *observației*, *instituției* etc. (Ele sunt rezultatul unui fenomen de disimilare.)

Scrierea cu două litere *i* a vocalei *i* ([i], [ʲi]) de la formele articulate enclitic privește doar poziția finală (*pomii*, *codrii*, *eroii*, *copiii*, *grădinii*, *aleii*) și este strict legată de informația gramaticală dublă furnizată (= morfem cumulant).

3.4.3. Bisincretism *anulat*

Prin trecere la GD plural, cu articolul *-lor*, corespondentul lui *-i* de la NAc, desinența de plural se restructurează fonetic ([ị] → [i], [i̯] → [ʲi]), ca în formele articulate de NAc, dar nu cumulează și informația „determinare definită”, aceasta fiind realizată separat prin *-lor*. Astfel, *i* ([i], [ʲi]) încetează a mai fi morfem cumulant și se motivează gramatical scrierea lui cu o singură literă *i*, restabilindu-se corespondența „cod oral vs cod scris”: comp. *pomi* + *i* ([pomị] + [i] > *pomii* ([pomị]) (i = cumulant) cu *pomi* + *lor* ([pomị] + [lor]) > *pomilor* ([pomilor]). (*I* este fonetic același în *pomii* [pomi] și *pomilor* [pomilor], dar nu mai este cumulant.

Același lucru este valabil și pentru: *eroii* [eroʲi] (cumulant) vs *eroilor* [eroʲilor] (necumulant); *fiii* [fiʲi] (cumulant) vs *fiilor* [fiʲilor] (necumulant); *arbitrii* [arbitri] (cumulant) vs *arbitrilor* [arbitrilor] (necumulant); (în fundul) *grădinii* [grădini] (cumulant) vs *grădinilor* [grădinilor] (necumulant); *aleii* [aleʲi] (cumulant) vs *aleilor* [aleʲilor] (necumulant).

Notă. O scriere cu două litere *i* în interior a formelor articulate de GD plural (*pomiilor, *eroiilor, *arbiriilor, *grădiniilor etc.) nu ar fi justificată nici fonetic și nici gramatical.

3.4.4. Inexistența bisincretismului la formele verbale

Toate considerațiile de până aici au avut în vedere aproape exclusiv forme nominale, cele care cunosc articularea enclitică.

În ce privește formele verbale, la acestea nu întâlnim fenomenul morfemelor cumulante datorat decalajului cod scris vs cod oral, respectiv scrierea flectivului cu o literă vs două litere *i* (la finală de cuvânt), acolo unde acestea apar, acoperă perfect (cel puțin la verbele regulate) realitatea fonetică și cea gramaticală/structura morfematică:

(a) *citi* [čiti] = *cit* + *i* (sufix de infinitiv),) *citi* [čiti] = *cit* + *i* (sufix de perfect simplu), *lucrezi* [lucrezị] = *lucr* + *ez* (sufix de prezent) + *i* (desinență de pers. 2, singular), *stai* [staị] = *st* + *a* (sufix de prezent) + *i* (desinență de pers. 2, singular), *știi* [știị] = *șt* + *i* (sufix de prezent) + *i*

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

(desinență de pers. 2, singular), (îmi) *prii* [pri^{j}i] = *pri* + *i* (sufix de perfect simplu), *venii* [venii̯] = *ven* + *i* (sufix de perfect simplu) + *i* (desinență de pers. 1, singular), (mă) *sfiii* [sfi^{j}ii̯] = *sfi* + *i* (sufix de perfect simplu) + *i* (desinență de pers. 1, singular).

(Se observă paritățile perfecte „literă – sunet (alofon)" și „literă (sunet) – semnificație gramaticală". De aceea, teoretic, n-ar trebui să avem dificultăți de scriere.)

3.4.5. Bisincretismul și morfemul *zero*

O problemă aparte, întâlnită de altfel și la formele nominale, este realizarea negativă ca expresie pe anumite poziții din paradigmă a unor sufixe sau/și desinențe.

Aceste realizări negative/zero sunt (considerate) însă morfeme/ alomorfe de sine stătătoare, a căror semnificație (pozitivă) se pune în evidență prin diferite opoziții în cadrul sistemului de flexiune[16]. (Morfem zero înseamnă morfem de expresie zero, nu și cu semnificație zero).

În consecință, flectivul care conține (și) un asemenea morfem (sufix, desinență) este bimorfematic: *intri* = *intr* – *Ø* (sufix) – *i* (desinență) (comp. cu *lucr* + *ez* + *i*); (el) *citi* = *cit* –*i* (sufix) – *Ø* (desinență) (comp. cu *citii*: *cit* – *i* – *i*).

În aceste coordonate, nu putem spune că semnificația unei desinențe absente în expresie (desinență zero) este cumulată de sufixul pozitiv (cu altă semnificație) sau invers (o desinență pozitivă ar cumula și semnificația sufixului negativ), adică aceste segmente prezente și indivizibile morfematic ar fi (morfeme) cumulante.

În concluzie, analiza morfematică a verbului nu operează cu morfeme cumulante/bisincretice.

4. Anexă. Corespondențe (grafie, fonetică-fonologie, morfologie)

Coroborând cele trei segmente discutate în cele de mai sus, în ordinea ortografie, fonetică-fonologie și morfologie (corespondențe și necorespondențe), și având în vedere doar cuvintele flexibile/cu paradigmă, care pun problema scrierii la finală cu o literă vs două litere vs trei litere *i*, obținem următoarele situații:

4.1. Scrierea cu o literă *i*

Deosebim trei situații:

[16] Vezi nota 15.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

4.1.1. Litera *i* marchează:

a. În plan fonetico-fonologic: un *i* final scurt postconsonantic ([i̯]): *pomi, saci, unchi, dregi, lucrezi* etc.

b. În plan morfologic, *i* [i̯] este:

b_1. Desinență *nominală* de plural (masculin și feminin) pentru substantive/adjective nearticulate enclitic și pentru unele pronume/adjective pronominale, cu NAc:

- *elevi, studenți, frați, străzi, cărți...*
- *frumoși, buni, verzi, dragi*
- *acești, toți, mulți, puțini*

În română, *i* [i̯] este specializat ca desinență de plural pentru marea majoritate a masculinelor și unele feminine.

> *Notă*. Același *i* [i̯] îl avem și ca desinență de GD singular feminin la substantivele (adjectivele) cu pluralul în [i̯]: *(unei) grădini, (unei) cărți*.

b_2. Desinență *verbală* pentru pers. 2 singular (indicativ și conjunctiv prezent): *vezi, (să) aduni, poți, zaci...*

> *Notă*. Acest *i* [i̯] este desinență aproape generală în română pentru pers. 2 singular.

4.1.2. Litera *i* marchează:

a. În plan fonetico-fonologic: semivocala *i* ([i̯]), când are în stânga o vocală cu care constituie un diftong descendent: *dai, ai, oi, boi, lei, sui...*

b. În plan morfologic, *i* ([i̯]) este:

b_1. Desinență nominală de masculin plural: *boi, atei, răi...*

b_2. Desinență verbală de pers. 2 singular (indicativ/conjunctiv prezent): *(să) dai, (să) stai, (să) vrei, (să) continui...*

b_3. Desinență generală de pers. 1 singular perfect simplu: *cântai, avui, făcui, mersei, coborâi...*

b_4. Desinență de plural masculin la unele pronume/adjective pronominale: *acei, mei, tăi, săi...*

4.1.3. Litera *i* marchează:

a. În plan fonetico-fonologic: vocala *i*/alofonul neutral al vocalei *i* ([i]) în situațiile menționate la **3.2.**, (3): *cuscri, miniștri, iluștri...*

b. În plan morfologic, *i* ([i]) este:

b_1. Desinență de plural masculin: *arbitri, monștri, sacri, albaștri, acri...*

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

b_2. Desinență a adjectivelor pronominale posesive: *noștri, voștri*

b_3. Desinență de persoana a II-a singular (indicativ/conjunctiv prezent): (*să) umbli, (să) intri, (să) afli...*

b_4. Sufix verbal pentru infinitiv la o parte din verbele de conjugarea a 4-a: *(a) veni, (a) sosi, (a) ști, (a) iubi, (a) fi...*

b_5. Sufix verbal de perfect simplu, pers. 3 (omonim cu sufixul infinitival): *(el) citi, (el) veni, (el) sosi...* (Desinența este *zero*: *cit-i-∅.*)

În concluzie, *i*, notat prin litera *i*, în oricare dintre ipostaze ([i̯], [i̯], [i]), este în principiu specializat gramatical ca desinență (de plural), desinență de pers. 2 singular, sufix verbal.

4.2. Scrierea cu două litere *i*

Deosebim trei situații:

4.2.1. Două litere *i* marchează:

a. În plan fonetico-fonologic un diftong descendent (vocala *i* + semivocala *i* [ii̯]): *vii, fii, știi, copii* etc.

b. În plan morfologic avem:

b_1. Primul *i* (vocala) aparține radicalului, iar al doilea *i* (semivocala) este *desinență* de plural masculin (neutru) nearticulat pentru substantivele (adjectivele) care la singular se termină în *u* (vocalic sau semivocalic): *servicii, colocvii, salarii, fii, aurii, chiulangii, cenușii* etc. (Tot aici se încadrează ca forme de plural *copii* și *roșii*.)

b_2. Primul *i* (vocala) este *sufix* modal-temporal, iar al doilea *i* (semivocala) este *desinență verbală* pentru:

- pers. 1 singular, perfect simplu: (*eu) citii (cit-i-i), sosii, venii, primii* (= majoritatea verbelor cu infinitivul în *–i*);
- pers. 2 singular, indicativ (conjunctiv) prezent: *(să) știi (șt-i-i), (să) vii, (să) (re)ții, (să) susții* etc.
- pers. 2 singular, imperativ (conjunctiv) prezent a verbului *a fi*: *(să) fii*.

4.2.2. Două litere *i* marchează:

a. În plan fonetico-fonologic: vocala *i*, una singură, fie ca alofon neutral ([i]), fie ca alofon cu apendice palatal ([ʲi]), la toate substantivele (adjectivele) care au pluralul nearticulat în *-i*, oricare dintre cei trei *i* (vocala *i* [i], semivocala *i* [i̯], *i* final scurt postconsonantic [i̯], respectiv:

a_1. alofonul neutral al vocalei *i* ([i] < [i̯] + [i]/ [i] + [i]): *elevii* [elevi]/*arbitrii* [arbitri];

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

a_2. alofonul fără stop glotal cu apendice palatal al vocalei *i* ([^{j}i] < [i̯] + [i]): *boii* [bo^{j}i], *eroii* [ero^{j}i].

b. În plan morfologic, vocala *i* ([i], [^{j}i]), redată în scris prin două litere *i*, marchează două seturi de informații gramaticale: valoarea de plural, NAc (corespunzătoare desinenței preexistente) + determinare definită, adică, în cod oral, este un morfem (sincretic) *cumulant*.

A se observa deosebirea ca număr de morfeme între cele două coduri:

- scris: *arbitr-i-i, le-i-i*
- oral: *[arbitr-i], [le-^{j}i]*

(În situația în care nu există nicio deosebire fonetică între forma nearticulată și cea articulată (*codri* [kodri] vs *codrii* [kodri]), scrierea diferită se motivează exclusiv gramatical/morfologic.)

> *Nota 1*. Adjectivele pronominale posesive *noștri, voștri*, necunoscând fenomenul articulării, se scriu întotdeauna cu o singură literă *i*, care reprezintă desinența de gen, număr, caz.
>
> *Nota 2*. Același morfem cumulant realizat în cod oral îl avem și la substantivele (adjectivele) feminine, singular, GD, articulate: *livezii* [livez-i], *oii* [o-^{j}i], *grădinii* etc.

4.2.3. Două litere *i* marchează:

a. În plan fonetico-fonologic: două vocale *i* în hiat, dintre care a doua este alofon cu apendice palatal ([i] - [^{j}i]): *(se) sfii* [sfi-^{j}i], *(îi) prii* [pri-^{j}i].

În această situație sunt patru verbe de conjugarea a 4-a: *a se sfii, a(-i) prii, a pustii, a înmii*.

b. În plan morfologic, primul *i* aparține radicalului verbal, iar al doilea ([^{j}i]) este *sufix* de *infinitiv*, coincident cu sufixul de *perfect simplu*: *(a) se sfii – (el) se sfii*. (La pers. 3 singular, perfect simplu, aceste verbe au desinență zero: *(se) sfi-i-∅*.)

> *Nota 1*. Cei doi *i*, cu același statut fonologic și grafic, se păstrează în toate paradigmele care conțin infinitivul ca subunitate: *mă voi sfii, nu m-aș sfii, nu te sfii*.
>
> *Nota 2*. Grupul de doi *i*, cu același statut fonologic și grafic, se menține și prin deplasarea în interiorul unor forme verbale: *nu m-am sfiit, îmi priise, vă sfiiserăți, sfiindu-se*. Și în această poziție, cel de-al doilea *i* ([^{j}i]) își menține încărcătura gramaticală intactă, fiind sufix distinct în cadrul grupului bisufixal de participiu (-*i*-t), mai-mult-ca-perfect (-*i-se*-), respectiv ca segment din structura sufixului gerunzial (-*ind*).

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Grupul literal *-ii-* nu apare în schimb la formele de indicativ (conjunctiv) prezent (*mă sfiesc, îmi prieşte, să-i priască, pustieşte*) şi imperfect (*mă sfiam, îmi pria, înmia*), fiind redus la primul *i*, cel din radical. Cel de-al doilea *i* lasă doar o «urmă» ca apendice palatal pentru vocala a doua din hiat, apendice nemarcat grafic în scrierea uzuală, ci doar în transcriere fonetică: [pri-^{j}eş-te], (mă) [sfi-^{j}iam]. Motivaţia este în fapt strict de natură gramaticală: un al doilea *i (*priieşte, mă *sfiiam*) n-ar avea ce marca în flectiv din moment ce sufixele de prezent şi imperfect au realizare separată: *pri-**eşt**-e, sfi-**a**-m*. (Dacă am considera apendicele palatal [^{j}] drept un *i* (semivocalic), ar trebui să acceptăm sufixul de prezent în două variante (*-esc/-iesc*) şi la fel pe cel de imperfect (*-a-/-ia-*)).

4.3. Scrierea cu trei litere *i*

Deosebim două situaţii:

4.3.1. Trei litere *i* la finală de cuvânt marchează:

a. În plan fonetico-fonologic: două vocale *i* în hiat, din care a doua este alofonul fără stop glotal cu apendice palatal al vocalei *i* ([i-^{j}i]): *fiii* [fi-^{j}i], *copiii, muşteriii, auriii* etc.

Acest alofon ([^{j}i]) este notat prin două litere *i*.

b. În plan morfologic, primul *i* ([i]) aparţine radicalului, iar al doilea ([^{j}i]), notat prin două litere *i*, realizează desinenţa de plural fuzionată cu articolul enclitic, adică un morfem *cumulant*.

Structura morfematică este diferită ca număr de unităţi în cele două coduri:

- în cod scris: *fi-i* (desinenţă de plural) *-i* (articol definit)
- în cod oral: [fi-^{j}i].

Scrierea cu trei litere *i* se motivează preponderent gramatical/ morfologic.

4.3.2. Trei litere *i* la finală de cuvânt marchează:

a. În plan fonetico-fonologic: trei sunete *i*, ca unităţi distincte (= litera şi «sunetul»), respectiv alofonul neutral al vocalei *i* ([i] + diftongul descendent [^{j}i̯] (vocala *i* + semivocala *i*), în care vocala este un alofon fără stop glotal cu apendice palatal ([^{j}i]): *mă sfiii* [sfi-^{j}i̯].

Organizarea scrisă şi cea orală ca număr de unităţi (= trei) sunt identice.

b. În plan morfologic, primul *i* aparţine radicalului, al doilea este sufixul de perfect simplu, iar al treilea, desinenţa de pers. 1 singular.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Este singurul caz din limba română în care un cuvânt are la sfârșit trei sunete *i* în succesiune.

Scrierea în acest fel este deopotrivă motivată în cod oral și cod scris, reflectând structura morfematică: *(mă) sfi-i-i*/ [sfi-^{j}i-i̯].

În această situație se află patru verbe de conjugarea a 4-a cu radicalul în *-i* și sufixul de infinitiv tot *i*: *a se sfii, a-i prii, a pustii, a înmii*. Toate la pers. 1 singular perfect simplu se scriu și se pronunță cu trei *i*: *mă sfiii, (eu) pustiii, (îmi) înmiii (câștigurile), (eu îți) priii (prin cele spuse).*

Dintre acestea, relativ uzuale sunt *a se sfii* și *a(-i) prii*.

Primul, *a se sfii*, este un verb tripersonal, utilizat normal și la pers. 1 singular, scris și pronunțat deci cu trei *i* (*mă sfiii*).

Celălalt, *a(-i) prii*, este un verb unipersonal, utilizat de regulă doar la pers. a 3-a singular sau plural. La singular, în mod firesc, desinența este zero, iar sufixul de perfect simplu coincide cu cel al infinitivului și prin urmare se scrie (și se pronunță) cu doi *i*: *îmi (îți, îi, ne, vă, le) prii*. (*Asta nu-mi prii., Ne prii ceea ce am auzit*.)

> *Notă*. Nesesizarea deosebirii fonetice și de structură morfematică dintre aceste forme duce la frecvente greșeli de ortografie. Notabilă dintre acestea – și până la un punct mai «subtilă», dar tot greșită – este scrierea formei unipersonale (= pers. 3) de singular a verbului *a(-i) prii* (la perfect simplu) cu trei litere *i* (*îmi priii*) printr-o analogie cu *a se sfii*, scris corect (*mă sfiii* – pers. 1 vs *se sfii* – pers. 3). Raționamentul (de natură gramaticală) se bazează pe interpretarea greșită a pronumelui personal (însoțitor obligatoriu al verbului) *îmi/mie îmi* de pers. 1 drept nominativ (subiect) și, de aici, concluzia că verbul-predicat, prin acord (= acordul în număr și persoană al predicatului cu subiectul), trebuie să fie tot la pers. 1 (singular). Or, pronumele este în dativ, cu funcție de complement indirect, fără nicio legătură cu acordul verbal. Poziția de subiect este ocupată/ocupabilă de un substantiv (pronume etc.) în nominativ sau de o subiectivă, în egală măsură trimițând la pers. 3 singular (*Asta/mâncarea... nu-mi prii. Nu-mi prii ceea ce am auzit*.). Cu această realizare a subiectului, exclusiv pe poziția unei pers. 3, se face acordul.
>
> În concluzie, indiferent de persoana pronumelui în dativ *(îmi, îți, îi, ne, vă, le)*, verbul-predicat rămâne constant la pers. 3 și se scrie cu doi *i*.

5. Concluzia tuturor considerațiilor de mai sus, previzibilă de altfel, este că scrierea *i*-ilor la finală de cuvânt flexibil, nu rareori greșită, este o problemă ceva mai complexă și mai complicată decât alte probleme ortografice.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

Motivația este dublă, statutul fonetico-fonologic și cel gramatical/morfologic al *i*-ilor, reclamând pentru cel care scrie cunoștințe din ambele compartimente ale limbii.

Având adesea un decalaj substanțial între realitatea fonetico-fonologică/codul oral (= ceea ce (credem că) pronunțăm și auzim) și cea grafică/codul scris (= ceea ce notăm), prima fiind mai «sintetică» (din cauza coarticulărilor), chiar refractară unei analize în unități, a doua mai «analitică», mai conservatoare, mai clară/transparentă și mai adecvată în ceea ce privește unitățile semnificative de transmis, scrierea corectă a *i*-ilor (în seturi de două și trei litere *i*) se bazează substanțial pe cunoașterea structurii morfematice a cuvintelor flexibile (= aplicarea principiului morfologic).

În timp ce senzațiile sonore percepute auditiv sunt subiective, variabile (de la individ la individ) și mai puțin cuantificabile, structura morfematică a cuvintelor, relativ fidel reflectată în scris, este aceeași pentru toți utilizatorii.

De aceea, pragmatic vorbind, însușirea unui set de cunoștințe gramaticale elementare este mai simplă ca realizare decât educarea și rafinarea sensibilității auditive. (De altfel, în multe situații, diferențele de scriere a *i*-urilor nu mai corespund niciunor diferențe sonore.)

Bibliografie

AVRAM 2009 – Andrei Avram, *Probleme de fonologie a limbii române*, Editura Academiei Române, București.

AVRAM 2011 – Andrei Avram, *Studii de fonologie generală*, Editura Academiei Române, București.

DOOM 2 (2005) – Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Univers Enciclopedic, București.

DŞL 2005 – *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București.

GBLR 2010 – *Gramatica de bază a limbii române*, Univers Enciclopedic Gold, București.

GUȚU ROMALO 1968, Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, Editura Academiei R.S.R., București.

IORDAN, ROBU 1978 – Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică şi Pedagogică, București.

LRC 1985 – *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia*, (sub coordonarea acad. Ion Coteanu), Ediție revizuită şi adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București.

NEAMȚU 2014 – G.G. Neamțu *Studii și articole gramaticale*, Editura Napoca Nova.

SĂTEANU 1978 – Cornel Săteanu, *Fonemica limbii române. Introducere în descrierea structurală a limbii române contemporane*, uz intern, Facultatea de filologie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)

SALA 1998 – Marius Sala, *De la latină la română*, Editura Academiei Române, București.
SMLRC 1967 – Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
STAN 1996 – Ioan Teodor Stan, *Studii de fonetică şi fonologie*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
ŞUTEU 1986 – Flora Şuteu, *Dificultățile ortografiei limbii române*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, București.
VASILIU 1965 – Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Editura Ştiințifică, București.

LES RESSORTS CACHÉS PHONÉTICO-PHONOLOGIQUES ET MORPHOLOGIQUES D'UN PROBLÈME D'ORTHOGRAPHE - LE NOMBRE DES « I » À LA FINALE DES MOTS

(Resumé)

Dans cet article, nous examinons en détail les correspondances vs les non-correspondances en triangle entre (a) les graphies des « i » à la finale des mots, (b) la réalité phonético-phonologique exprimée et (c) les significations grammaticales réalisées. La graphie des « i » en roumain n'est que partiellement réglementée par le principe phonético-phonologique, mais elle est intégralement contrôlée par le principe morphologique. La transgression du premier principe est partiellement due à l'existence de plusieurs types de « i » (= la voyelle i, la semi-voyelle i, i bref post-consonantique, i allophone à appendice palatal). A la finale du mot, à cause de la coarticulation, ces types s'influencent mutuellement, modifient leur individualité, fusionnent ou même disparaissent. Le deuxième principe, morphologique, réclame la graphie de tous ces « i » qui marquent clairement la structure grammaticale des mots à flexion synthétique. Pour grand nombre de ces mots, « i » est un segment spécialisé comme article défini enclitique, désinence (nominale ou verbale), suffixe modal temporel. Dans l'Annexe, nous présentons en résumé les correspondances vs les non-correspondances (code écrit, code oral, significations grammaticales).

Mots-clés : phonème, allophone, son articulé, appendice palatal, morphème, désinence, suffixe, article enclitique, code oral vs code écrit, syncrétisme, bisyncrétisme, morphème cumulan.

BDD-A32068 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.128 (2026-09-14 19:31:20 UTC)